

בירור בגדרי תינוק שנשבה

במאמר זה יבא בירור בענין תינוק שנשבה משתי בחינות. האחת – היחס בין תינוק שנשבה למושגים שוגג מזיד ואנוס. הבחינה השניה ביטוי זה ביחס לציבור ה"חילוני".

הסוגיא העיקרית במסכת שבת בדף סח ע"ב "והכי איתמר רב ושמואל דאמרי תרויהו אפילו תינוק שנשבה בין הנכרים וגר שנתגייר לבין הנכרים כהכיר ולבסוף שכח דמי וחייב" – כלומר תינוק שנשבה אע"פ שלא קדמה לו שום ידיעה בענין השבת אעפ"כ יש לו דין שוגג וחייב קרבן. "ורי יוחנן ור"ש בן לקיש דאמרי תרויהו דייקא הכיר ולבסוף שכח, אבל תינוק שנשבה לבין הנכרים פטור". ושם ברש"י ד"ה "פטור" "דקסברי ר"י ור"ל, אומר מותר אנוס הוא ולא שגגה היא.

לפ"ז גדר תינוק שנשבה הוא גדר "אומר מותר", וביטוי זה זקוק לביאור. בפשטות, שוגג זה כאשר האדם טועה בשעת המעשה, טעות בידיעת ההלכה או טעות בהבחנת המציאות, (וראיה לכך שאם בשעת המעשה יזכירו לו את טעותו מיד יוכח בכך). לעומת זה "אומר מותר" בשעת המעשה אינו טועה בדבר ומעשיו הם כתוצאה מבירור ואדרבא המעשה נעשה במודע. א"כ "אומר מותר" קרוב יותר למזיד מאשר שוגג וכ"ש לאנוס, ותיקשי לך מה סברת ר"י ור"ל דהוי אנוס.

באמת מצינו בכמה סוגיות שהדין על "אומר מותר" נסוב על הנושא אי הוי קרוב למזיד או לשוגג, אבל אנוס מאן דכר שמיה. במסכת תרומה פ"ב משנה ב' "אין תורמין מן הטמא על הטהור, ואם תרם שוגג – תרומתו תרומה, ר' יהודה אומר: אם היה יודע בו בתחילה אעפ"י שהוא שוגג לא עשה כלום". והרמב"ם פסק כר' יהודה "אין תורמין מן הטמא על הטהור... אבל עם ידע ושגג שמותר לתרום מן הטמא על הטהור הרי הוא כמזיד" (פ"ה מהל' תרומות הל' ח'). ועיין בתורעק"א על המשנה שהבין שהרמב"ם הסביר את דברי ר"י ב"אומר מותר" וכך לשונו "נראה דמפרש למתניתין אעפ"י שהוא שוגג, היינו שטועה בדין ואומר מותר". לפ"ז "אומר מותר" דזה מחלוקת ת"ק ור"י אי הוי שוגג או מזיד, ותיקשי מכאן לר' יוחנן ור"ל. ועוד במסכת בכורות דף כג ע"א – בגמ' "סבר איבטלינהו ברובא והקשה שם בתוד"ה "סבר" תימה, מה יועיל, הא אין מבטלין איסור לכתחילה, ואפילו בשוגג? ותירצו שם התוס' "ושמא הא חשיב שוגג שסבור שמותר לבטל, לפ"ז מחלוקת תוס' והרמב"ם אי "אומר מותר" הוי שוגג או מזיד (כך הבין המשנה למלך בפט"ו מהל' מאכלות אסורות הל' כ"ה).

ועוד עיין ביש"ש בחולין פרק גיד הנשה בסימן נט' שסבר "אומר מותר" הוי

מזיד. והט"ז ביור"ד סימן צ"ט ס"ק ט' חלק עליו וסבר דהווי שוגג, וכן המג"א בסימן ש"יח ס"ק ג', וכך נפסק להל' במשנ"ב ש"יח ס"ק ו'. ועל הכל ניצבת קושיא נוספת והוא סוגיא מפורשת במסכת שבת בדף עב עמוד ב' "האי שוגג בלא מתכון בע"ז היכי דמי... אלא לרבא דאמר פטור מאי איכא למימר? – אלא באומר מותר. ושם בגמ' מה שאין כן בשבת דפטור לגמרי, ע"כ לא בעי מיניה רבה מר' נחמן אלא אי לחיובי חדא אי לחיובי תרתי אבל מפטרי לגמרי לא אלא וכו', ופירש"י ד"ה בעא מיניה היינו בעי רבא מר' נחמן לעיל בדף ע' עמ' ב' העלם זה וזה בידו מהו – דהיינו אומר מותר, דאמר אין שבת בתורה היינו העלם זה וזה" – ולפ"ז לר"ע אומר מותר חייב קרבן, ואמאי הרי לר' יוחנן ור"ל אומר מותר הוי אנוס? (יתירה מזו במסכת כריתות בדף ג ע"ב בסוגיא המקבילה לכך איירי שם במפורש בתינוק שנשבה דידיעי באיסורא" דהיינו "אומר מותר") ואם נדחק לומר דהסוגיא כאן הוא לפי רב ושמואל אי"כ תיקשי על הרמב"ם שפסק אומר מותר הוי מזיד.

לכן, הנראה לומר, שיש שני סוגים של "אומר מותר", "אומר מותר" בכלל ואומר מותר בפרט, דהיינו, "אומר מותר" בפרט זה כאשר האדם מכיר ויודע את כל מערכת האיסור וההיתר, אלא שאומר מותר בפרט מסויים, ויש "אומר מותר" ב"כלל", וזה כאשר אינו מכיר את המערכת ואומר מותר ועוקר הכל, ויסוד ההבחנה שגורם להבדל זה הוא בכך שאמר מותר" בשעת מעשה נחשב מזיד, אלא שאזלינן בתר שורש הענין שהביא אותו לשעת המעשה, מה שאין כן בשוגג רגיל שבזה אזלינן בתר שעת המעשה. ולכן לפ"ז אפשר לומר כך: בסוגיות דלעיל (במסכת תרומה, בכורות וכו') איירי ב"אומר מותר" בפרט מסויים, וכיון שבשורש הענין יש לו ידיעה, אלא שאמר מותר בפרט מסויים בזה סובר הרמב"ם דהוי מזיד והתוס' פליגי, וסוגיות אלו אין להם שייכות למחלוקת רב ושמואל ר"י ור"ל, דכאן איירי שנעלם ממנו שורש הענין של מציאות שבת בעולם, וע"כ איירי בגר שנתגייר כאשר היה תינוק דומיא לתינוק שנשבה. ולכן סבר ר"י ור"ל דהוי אנוס, שהרי שורש הדבר נעלם ממנו, ולרב ושמואל חייב בקרבן, כיון שאעפ"כ היה עליו לברר מה חובתו בעולמו. (וכן הסוגיא בדף ע"ב במסכת שבת ג"כ איירי ... אומר מותר" בפרט ובזה לכ"ע לפחות הווי שוגג).

מכל האמור, יוצא ששורש הענין הוא אי ידיעה המביא אותו למצב של "אומר מותר", ואם היתה לו ידיעה בשורש הענין, ובשעת המעשה נעלם ממנו וכדו' הוי שוגג, ולפ"ז מה שייך לומר גדר של תינוק שנשבה ביחס לציבור ה"חילוני", שהרי הם יודעים את מערכת המצוות, אלא שהם אומרים מותר מתוך כפירה בעצם המערכת, וראיה לכך שאפילו ידעו את המצוות לא יקיימו. אלא שנמצא ברמב"ן עה"ת, שאף באופן זה חשיב גדר של תינוק שנשבה,

במדבר ט"ו פסוק כ"ב ד"ה "וכי תשגו", "והנה זה כפי משמעו, הוא קרבן מומר לכל התורה בשוגג, כגון: ההולך ונדבק לאחד מן האומות לעשות כמוהם ... ויהיה כל זה בשוגג כגון: שיהיה **ביחיד** תינוק שנשבה לבין האומות ו**בקהל** – כגון: שיחשבו שכבר עבר זמן התורה, ולא היתה לדורות עולם" עכ"ל.

וכן איתא בהרמב"ם פ"ג הל' ג' מהלכות ממרים "במה דברים אמורים באיש שכפר בתושבע"פ במחשבתו ובדברים שנראו לו, והלך אחר דעתו הקלה ואחר שרירות לבו ... אבל בני התועים האלה ובני בניהם שהדיחו אותם כמותם ונולדו בין הקראים וגדלו אותם על דעתם, הרי הוא כתינוק שנשבה ביניהם" "הרי הוא כאנוס". אלא שלעני"ד אין מכאן ראיה לימינו, שהרי הרמב"ם איירי לאדם השייך לכת הקראים, ונעלם ממנו שורש יהדותו, ולכן לא נחייב אותו שיעלה על דעתו לנהוג כיהודי המאמין בתושבע"פ, אבל האדם "החילוני" היום מבין שהוא יהודי ואינו מרגיש עצמו ששייך לעם אחר, ובזה מי יימר דהוי כאנוס, שהרי בשורש הדבר הוא יודע מה חובתו בעולמו, אלא שבחזו"א איתא בהדיא לא כך, וז"ל "וכן כופר בתושבע"פ דווקא בכופר גם בעיקר עול המצוות ועוד יש בזה תנאי שלא יהיה אנוס וכמש"כ הרמב"ם פ"ג מהל' מלכים דבניהם ותלמידיהם חשיבי דאנוסים וכתינוק שנשבה "ומביא קרבן כדאמר ר"פ כלל גדול, ... דמצוה לאהוב את הרשעים ... ודיינין להו כאנוסים" (חזו"א יו"ד סימן י"ג אות כ"ח).